

УДК 37.1

САВЕЛЬЄВА Марина – доктор філософських наук, професор, професорка кафедри філософії науки та культурології, Центру гуманітарної освіти Національної академії наук України, 4, вул. Трьохсвятительська, м. Київ, Україна, індекс 01001 (mars6464@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9522-0644>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.49.9>

Бібліографічний опис статті: Савельєва, М. (2024). Освіта як послуга (міфологічний аспект). *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, № 49, 134–144, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.49.9>

ОСВІТА ЯК ПОСЛУГА (МІФОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Анотація. *Мета дослідження.* У статті розглядаються особливості феномена освіти у контексті переходу доби постмодернізму у добу глобального капіталізму та аналізуються можливі перспективи її здійснення. **Методологія.** Дослідження здійснено на підставі діалектичного методу, внаслідок чого показано вплив історичних обставин на зміну форми, змісту, основних цілей та результатів освіти як суспільної цінності та її перетворення на послугу. **Наукова новизна.** Аргументується ідея про те, що на сучасному етапі існування суспільства спостерігається перехід від знаннєвого до інформативного способу здійснення суспільних відносин та людського розвитку, внаслідок чого освіта припиняє бути цінністю і стрімко трансформується на послугу. Обґрунтовується істотний зв'язок інформації та послуги; остання виступає способом створення першої, її розповсюдження, засвоєння та вживання або використання. Визначаються основні особливості послугового характеру освіти: витіснення суб'єктного способу спілкування безсуб'єктивним, професійної кваліфікації компетентністю, творчості – креативністю як сукупністю набутих навичок. Комплексні навчальні програми замінюються сукупністю не пов'язаних між собою взаємозамінних спекурсів. Все це тягне за собою перетворення

освітнього процесу на нескінченний, змістовно незавершений та несамостійний. **Висновок.** Витіснення або повна заміна зазначених смислових зв'язків в контексті освітнього процесу означає її перехід на міфологічну засаду існування, що є проявом та наслідком поступової архаїзації духовного життя суспільства. Остання означає поступове зміцнення неможливості ставити та розв'язувати фундаментальні проблеми та поширює мислення, орієнтоване виключно на емпіричну сферу. Освіта перестає бути суспільним благом, залишаючи за собою функцію абстрактного капіталу без будь-якого духовного збагачення.

Ключові слова: освіта, послуга, цінність, міф, підстава, товар, благо.

SAVELIEVA Maryna – Doctor of Philosophy Sciences, Professor, Professor at the Philosophy of Science and Cultural Studies Department, Centre for Humanitarian Education of the National Academy of Sciences of Ukraine, 4, Tryochsvyatitel'ska str., Kyiv, Ukraine, postal code 01001 (mars6464@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9522-0644>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.49.9>

To cite this article: Savelieva, M. (2024). *Osvita yak posluha (mifolohichnyi aspekt)* [Education as a service (mythological aspect)]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofiiia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, № 49, 134–144*, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.49.9>

EDUCATION AS A SERVICE (MYTHOLOGICAL ASPECT)

Summary. *The purpose of the study.* The article deals with the peculiarities of the phenomenon of education in the context of the transition from the age of Postmodernism to the age of Global Capitalism and analyzes possible prospects for its implementation. **Methodology.** The research was carried out on the basis of the dialectical method, as a result of which the influence of historical circumstances on the change in the form, content, main goals and results of education as a social value and its transformation

into a service is shown. **Scientific novelty.** The idea is argued that at the current stage of society's being, there is a transition from a cognitive to an informative way of implementing social relations and human development, as a result of which education ceases to be a value and rapidly transforms into a service. It is substantiated the substantial connection of information and service; the latter one acts as a method of its creation, distribution, assimilation and use. The main features of the service nature of education are determined: the displacement of the subject way of communication by the subjectless one, professional qualification by competence, creativity by creativity as a set of acquired skills. Comprehensive training programs are replaced by a set of unrelated interchangeable special courses. All of this entails the transformation of the educational process into an endless and meaningfully incomplete and non-independent one. **Conclusion.** The displacement or complete replacement of the specified semantic connections in the context of the educational process means its transition to the mythological basis of being, which is a manifestation and consequence of the gradual archaization of the spiritual life of society. The latter means the gradual strengthening of the impossibility of posing and solving fundamental problems and the spread of thinking focused exclusively on the empirical sphere. Education ceases to be a public good, leaving behind the function of abstract capital without any moral enrichment.

Key words: education, service, value, myth, basis, goods, benefit.

Постановка проблеми. Епоха постіндустріального суспільства окреслила однією з основних характеристик висування сфери послуг на чільне місце життя. Традиційні напрямки промислового, сільського та духовного виробництва замінюються та витісняються аналогічними сферами послуг, що висвітлюють основні особливості суспільства споживання як єдності колективного суб'єкта-споживача та структур, що продукують різні форми та результати споживання. Це означає, що формою існування постіндустріального суспільства є міф, який я визначаю як таке ставлення людини до світу, коли за не залежними від людини та суспільства обставинами відбувається нерозрізнення і тотожність різноманітних зв'язків і предметів. У цьому розумінні, можна сказати, що міф не ілюзія чи вигадка, а інша

реальність, яка втручається у цей світ незвичним для нас чином. І це стосується всіх без винятку сфер людської діяльності, зокрема освіти.

Міфологічні аспекти різних сфер суспільного буття нині посилюються тим, що сучасне людство перебуває у стані глобального капіталізму (або глобалізму) як стадії посткапіталізму. Одним із напрямків глобалізму, зосередженого на підтриманні будь-якої єдності світової спільноти, є розвиток інформаційних технологій, які безпосередньо впливають на стан та функціонування освітньої сфери також міфологічним чином. Основна міфологічна тенденція, що глобалізується і вбудовується у сферу послуг освіти, що поширюється в тому числі і за допомогою високих технологій, – взаємна заміна освітнього процесу освітніми послугами, а також паралельна заміна знання інформацією. Остання, у свою чергу, призводить до заміни кваліфікації компетенцією (сукупністю набутих навичок).

Сучасні проблемні напрямки дослідження. Ці базові заміни смислів впродовж минулого і теперішнього століть призводили до появи того, що окреслюється як *неоміфологія* (Xidakis, 2022), яка є простором міфологічних світовідносин, що відрізняються підвищеною раціоналізованістю на відміну від чуттєвої образності історичного міфу. Результатом неоміфологічної обробки освіти є її трактування як економічної (Олександров, 2007) або правової (Деревянко, 2011), але ніяк не педагогічної, культурологічної чи філософської категорії. Дослідження ключових понять «послуга» та «освітня конкуренція» представлені у працях теоретиків економіки Р. Армстронга, С. Барнета, В. Вонга, Е. Графтона, Р. Джонсона, Б. Кларка, Ф. Котлера, Ф. Ліста, А. Маршала, М. Норі, Дж. Робінсона, А. Сміта, Д. А. Сондерса, Е. Чемберлена, та інших. Поняття «ринок освітніх послуг» як сукупність процесів комерціалізації та оцінки конкурентоспроможності освіти досліджено у роботах М. Кастельса, М. Портера, Ф. Фукуями.

Виклад основного матеріалу. Якщо порівняти визначення освіти та послуги, очевидно буде їх сутнісна відмінність і навіть взаємовиключення. Освіта – це синтетичний процес просвіти, навчання та виховання, завдяки накопиченню знань, навичок, умінь, настанов, цінностей, життєвих та когнітивних

позицій з метою формування простору та методів самореалізації людини як особистості та члена суспільства. Таке уявлення про освіту максимально наближено до універсального та не зосереджене на окремих історичних етапах. Послуга ж – це дія, що здійснюється за визнання (подяку або оплати) на користь замовника та за його завданням (ініціативою).

Що є спільного чи, принаймні, що зближує ці два феномени? Насамперед, вони обидва можуть виступати товарами, а можуть бути безкорисливими. Але це не є їхньою сутнісною подібністю. Вони також можуть реалізовуватися на підставі особистих і колективних інтересів, але і це не є провідною істотною характеристикою їх подібності. Ці особливості лише підштовхують їх до того, щоб за певних обставин взаємно підміняти їх.

Провідною істотною особливістю тут є *(само)визначеність суб'єкта* втілення цих феноменів у життя – його місце, роль та функції. У ситуації надання послуги суб'єктами виступають обидві сторони відносин освіти, і це нібито демократизує її: замовник-учень є ініціатором дії, викладач-педагог впроваджує дію у життя. Однак ситуація специфічна тим, що педагог насправді уособлює тотожність суб'єкта та об'єкта, що, власне, і міфологізує ситуацію: він лише номінально виступає суб'єктом як професіонал та носій знань; насправді він лише виконавець суб'єктної волі замовника – фактично трансформується у репетитора. Тому його відносини з учнем, номінально зберігаючись, на практиці перевертаються з ніг на голову: учень одночасно виступає роботодавцем, а отже, може вимагати від педагога певних дій та оцінювати їх. Такою самою двоїстістю суб'єктів є і ситуація освіти, де зовнішнім суб'єктом виступає викладач, виконуючи функцію керівника процесу, а внутрішнім, водночас будучи об'єктом впливу, виступає учень.

Ми бачимо, що відмінність даних складних суб'єкт-об'єктних відносин міститься у характері суб'єкта: у випадку класичної освіти він традиційний, самостійно виконуючи функцію; у другому – нетрадиційний, відчужений, замовляючи іншому виконати функцію. Інакше кажучи, відмінність освіти та послуги – у мірі духовного залучення суб'єкта до процесу та мірі керування процесом. Освіта – це цінність, вона задовольняє індивідуальні та суспільні *потреби* як предметні форми буття. Послуга це

процес задоволення *бажання*, і тривалість його завершується на момент отримання. Навіть якщо в процесі навчання є відчуження, воно має інший характер, ніж при втіленні послуги. Освітнє відчуження педагога у особистості учня здійснюється як його привласнення, самоопредметнення, оскільки це процес професійної реалізації, це прояв власної сутності його як педагога. Так само і самовідчуження учня у процесі навчання є самопривласненням у процесі осягнення знання. Процес обов'язково зумовлений кінцевою метою як результатом: послуга є *пасивною*, оскільки передбачає придбання чогось випадкового, операційного, для зовнішнього використання; освіта є *активною*, бо реалізується через самопізнання як результат самосвідомості та усвідомлення навколишнього, включаючи і самоусвідомлення педагога.

Таким чином, освіта обов'язково залучає аспект самоопредметнення як впізнавання, розуміння і реалізацію себе у світі, а послуга робить освіту операційним виконанням дії задля досягнення автономної від духовної самореалізації мети. Наприклад, традиційна освіта містить у собі мету самореалізації людини як частини цього світу, а освітня послуга як мета дозволяє здобути кількість балів для вступу до вузу. Іншими словами, освіта – самоціль, послуга – абсолютний засіб досягнення цілі. І хоча процес традиційної освіти теж може супроводжуватися послугами (додаткові заняття, консультації тощо), вони мають проміжний, допоміжний характер.

Зближення сфер освіти та послуг бере початок з XVIII ст., коли освіта в різних формах виходила за межі університетів і ставала доступною для всіх, хто мав кошти. Можна сказати, вона ставала масовим явищем. Головна причина – це фактично необхідна підстава як формування товарно-грошових відносин капіталізму одночасно із зміцненням поглядів про людську свободу. Однак це ще не було достатньою підставою для перетворення сфери освіти на сферу послуг; при традиційному капіталізмі вона є одним із видів найманої праці. Друга причина, що сформувалася тоді ж, це ідеї загальної користі та суспільного блага, які й стали в перспективі сукупною достатньою підставою формування спочатку локальних, а згодом і глобальної сфери послуг. Ідеалізований характер і водночас історична

необхідність цих ідей – у прагненні обґрунтувати та втілити на практиці їхню загальність і навіть *всезагальність*. Користь же, навпаки – через свою предметність – спрямована на індивідуальність задоволення. І навіть якщо об'єктом застосування користі є колектив чи суспільство загалом, вони мимоволі трансформуються в абстрактного індивіда – такого, наприклад, яким виступало первісне суспільство з його неможливістю усвідомлення людського Я. Це абстрактна колективна одиничність без внутрішньої неоднорідності та диференціації.

Це означає, що передбачуване становлення освіти як послуги стає можливим у результаті кардинальної сутнісної заміни смислових зв'язків як прояву їх *архаїзації*. По суті, статус послуги позбавляє освіту традиційності кардинальної зміною акцентів на протилежні, перетворює її, робить іншими не відносно до якихось окремих своїх історичних етапів становлення, а загалом до себе як такої, формально змінюючи і її як процес, і стан сторін-співучасників цього процесу, його початкову та кінцеву мету і методи досягнення цілей. Здійснюючись як індивідуальне задоволення бажання, поняття освіти стає пустим, абстрактним, наповнюючись іншим змістом, який знищує її колективну сутність безповоротно. Послуга своїм остаточним задовільним предметним характером розділяє людей, замикає їх у собі і робить легкою здобиччю зовнішнього маніпулювання чи заручниками збігу обставин. Вона затверджує стихійний характер освіти, бо не можна сформувати єдиний механізм задоволення бажань як суспільний феномен, оскільки основою його є споживання; можна тільки створити простір безлічі індивідуальних послуг і їх комплексів, що розділятимуть людство.

Послуга робить людину залежною від обставин інакше, ніж це робить природно-історична або професійна форма поділу праці. Вона зводить стіну між *усвідомленням* дізнатися, навчитися, осягнути, поділитися та *почуттям* бажання предметно привласнити і використовувати виключно в особистих цілях. Тим самим послуга закриває доступ до справжньої освіти як процесу отримання знань та вміння формувати і самостійно відкривати нові знання. Вона пропонує натомість розмаїття псевдо-, ерзац-, квазі-освіти як процесу передання/отримання/

використання/зберігання інформації. Це замість «утворення образу буття». Так послуга підпорядковує себе людину.

Звичайно, сфера послуг є необхідною, але вона має бути традиційною, такою, якою вона сформувалася протягом класичного капіталізму та імперіалізму, охоплюючи повсякденність: сфери покращенні побуту, місця громадського харчування, дрібні майстерні, довідкові та туристичні фірми, готельно-ресторанні та видовищні послуги. Іншими словами, послуга не стосується істотного аспекту ставлення людини до світу і націлена вивільняти час для основної соціоутворюючої діяльності як самореалізації людства, а не замінювати собою цю діяльність. *Послуга в прямому розумінні має бути доброю, а не «ведмежою»*. Тобто має сприяти порядку у світі, а не формувати хаос із порядку під вивіскою «нового порядку». Освіта як тотальна послуга звільняє індивіда від здобуття та продукування знання, в той час як вона повинна заповнювати наше життя навичками творчості, здібностями до відкриття нового. Тільки тоді відпущений нам земний час матиме сенс.

Можна погодитись, що будь-якій навіть найнагальнішій послугі є щось кепське, що йде врозріз із нагальними людськими потребами і перекреслює призначення людини як митця. Це стосується всіх без винятку послуг, навіть найсоціалізованіших. В них завжди таємно присутнє щось фізіологічне, антисоціальне й водночас зовсім неприродне, суперечливе природі, безжальне, жадібне, егоїстичне – таке, що стверджує принцип тваринної роз'єднаності і нерівності людей перед світобудовою. Тому що у статусі послуги товарність освіти стає надмірною, абсолютизованою. Цей аспект завжди був присутній у класичній та некласичній епохах, але він не зводив функцію педагога до рівня *обслуги* – вчитель залишався носієм знань, якщо не мудрості. Навіть за умов капіталістичної товарної всепродажності знання зберігало сакральний статус, і вчителів платили як за найману працю, так і за можливість прилучення до мудрості. Але посткласична освіта з її тотальною критикою проекту модерну знищила уявлення про сакральність у всіх її проявах, призвела до профанізації сакрального на рівні форми і змісту.

На підставі цих базових смислових підмін виявляються інші, конкретніші риси неоміфології освіти:

– Насамперед її процес не розвивається, а *симулюється*. Суперечлива єдність педагога і учня витісняється безсуб'єктною невизначеною ситуацією. Знижується до повного зникнення роль автора-вчителя, трансформується на ретранслятора чужих ідей – репетитора, який не навчає, а «підтягує» до знань, *повідомляє про них*. Дедалі менше виявляється необхідність говорити від першої особи. Авторські досліди, що вивчаються в контексті такої освіти, – не більше, ніж фрагменти у нескінченній інформаційній картині світу. Тому мислення та викладення від першої особи вважається не лише нескромним, а й здається непрофесійним, таким собі базіканням, адже у глобальному світі по-справжньому має вагу та значення лише думка та досвід «спільнот». Тому вчитель і дослідник має обов'язково виступати представником спільноти.

– Результатами такої трансформації стають спочатку абсолютизація історичного аспекту мислення та поступове зниження проблемності змісту мислення: наука починає перетворюватись на історію науки, філософія – на історію філософії. Мислення стає повторенням сказаного кимось, в крайньому випадку, спробою прояснення чогось. Минуле абсолютизується, перекриваючи шлях сьогодення. Зрештою, освітній процес повністю перебудовується відповідно до потреб обслуговування потоків інформації: так, можна спостерігати зараз, як у школах замість отримання та опанування знань учні зосереджуються на складанні єдиного державного іспиту.

– Цьому сприяють інформаційні технології (електронні, інтерактивні програми викладання та навчання), які надають можливість ефективно вилучати безпосередню присутність натурального суб'єкта з обох сторін. Відсутність натурального вчителя віртуальним спонукає замінювати процес власного мислення компіляцією вже існуючих мисленнєвих результатів.

Результат таких трансформацій – перетворення процесу формування наукового знання на процес отримання та обміну інформації. Зовні це проявляється у зниженні авторитету фундаментальних наук і завершених досліджень, і перевазі досліджень відкритих, проміжних, прикладних: підручник витісняють методичні рекомендації, монографія витісняється статтями, оскільки саме жанр статті вкладає її зміст у різноманітні бази

даних і робить загальнодоступною. На проміжному етапі легше реалізувати норми несуперечності мислення, його тавтологічності, застосовувати щодо нього технології відчуження живого знання у відсторонену інформацію. Таке зменшення рівня наукової та педагогічної творчості тісно пов'язане зі спрощенням освітнього процесу: інформаційний «багаж» сам по собі є несамодостатнім, з самого спочатку недосконалим і незавершеним. Те, що починається як продукт репетиторства, завершується невмінням самостійно застосовувати ці знання. А такий індивід має всі перспективи не оформитись у професіонала, залишитися «вічним учнем» з «незакритим гештальтом».

Як бачимо, інформація відрізняється від знання відчуженістю та безсуб'єктністю формування. Знання – результат активної взаємодії суб'єкта з об'єктом, воно виробляється шляхом усвідомлених дослідницьких зусиль. Інформація є закодованою формою знання з метою його відокремлення від суб'єкта та зберігання в консервованому вигляді. Її легше зберігати у невеликих за обсягом, наскільки це можливо несуперечливих текстах.

Інформаційний тип освіти є тавтологічним. На початкових етапах його формування вже є його кінцевий результат, яскраво видний досліднику. Тому вимога сформулювати передбачувані результати дослідження не повинні дивувати. По суті, це вимога не до створення нового або впізнавання нового знання як такого, а лише до більш точного розуміння вже існуючого, яке може подаватися як розуміння нового. Таке доведення, зведення разом початкового та кінцевого етапів освіти можливе лише за допомогою емпіричного методу та виключає будь-яку загальну теоретичну методологію.

Висновок. Результатом такої освіти є послаблення можливості ставити та вирішувати фундаментальні проблеми. Адже мислення, орієнтоване на емпіризм, є частковим. І справа не лише в тому, що досліджувані проблеми втрачають актуальність та загальність. Глобальний характер функціонування сфери освіти перетворює їх на сферу послуг, позбавляючи як змістовної, так і формальної автономії і самодостатності. Для освіти стати послугою означає припинення бути цінністю, суспільним благом. Освіта в справжньому значенні слова не має статусу капіталу, але є підставою, здатною привести людину до

незалежності, авторитету та багатства. Можна пригадати відомий приклад з Книги Царів про царя Соломона, який замість багатства, влади, любові попросив у Господа мудрості, і це привело його до багатства, влади та любові, залишивши мудрим. Освіта як суспільне благо, як соціальна підстава реалізації можливості людини соціалізуватися, визначати своє місце у світі, організувати світ за законами гуманізму і таким чином духовно продовжувати життя людського роду, і є проявом такої мудрості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Олександров В. Освітня послуга. *Економіка України*. 2007. № 3. С. 53–60.
2. Дерев'янок Б. В. Щодо правової природи освітніх послуг. *Наука і правоохорона*. 2011. № 3. С. 176–182.
3. Чалий Ю. І. Освітня послуга як об'єкт цивільних прав. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 55–65. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2018.2.05>
4. Ng, Irene C. L., Forbes Jeannie. Education as Service: The Understanding of University Experience through the Service Logic. *Journal of Marketing of Higher Education*. 2008. URL: <https://ore.exeter.ac.uk/repository/bitstream/handle/10036/33054/ng12.pdf> (дата звернення: 10.07.2024).
5. Xidakis I. Neomythology: A New Religious Mythology. *Religions*. 2022. 13 (6), 15 p. URL: <https://doi.org/10.3390/rel13060536> (дата звернення: 10.07.2024).

REFERENCES

1. Aleksandrov, V. (2007) Osvitnia posluha [Educational service]. *Ekonomika Ukrainy*. № 3, 53–60 [in Ukrainian].
2. Derevianko, B. V. (2011) Shchodo pravovoi pryrody osvitnikh posluh [On the legal nature of educational services]. *Nauka i pravookhorona*.. № 3, 176–182 [in Ukrainian].
3. Chalyi, Yu. I. (2018) Osvitnia posluha yak ob'iekt tsyvilnykh prav. [Educational service as an object of civil rights] *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 2, 55–65. [in Ukrainian].
4. Ng, Irene C. L., Forbes, Jeannie (2008). Education as Service: The Understanding of University Experience through the Service Logic. *Journal of Marketing of Higher Education*. Retrieved 10.07.2024 from: <https://ore.exeter.ac.uk/repository/bitstream/handle/10036/33054/ng12.pdf>.
5. Xidakis, I. (2022) Neomythology: A New Religious Mythology. *Religions*. 13 (6), 15 p. Retrieved 10.07.2024 from: <https://doi.org/10.3390/rel13060536>